

KAROLINA HALEMBA

Pracownia Psychologiczno-Seksuologiczna w Poznaniu

AGNIESZKA IZDEBSKA

Instytut Psychologii, Uniwersytet Adama Mickiewicza w Poznaniu

Kary fizyczne w wychowaniu dzieci – uwarunkowania i konsekwencje

W dalszym ciągu kary fizyczne stanowią część stosowaną przez rodziców metod wychowywania dzieci. Dla niektórych osób są one formą „ostatecznego rozwiązania”, po której się ga się w chwili utraty kontroli nad swoimi emocjami. Inni rodzice z kolei stosują kary fizyczne w sposób zaplanowany, wierząc w ich wychowawczy i rozwojowy efektywność. Stosowanie kar fizycznych motywowane jest w tym przypadku dobrem dziecka.

Niniejszy artykuł stanowi próbę zestawienia najczęstszych motywów stosowania przez rodziców kar fizycznych ze zobrazowanymi przez wyniki badań naukowych możliwymi konsekwencjami tej metody oddziaływania na dzieci. Odnosić się do przyczyn i celów stosowania przez rodziców kar fizycznych, sągnięto po analizę przeprowadzoną przez M.A. Strausa dotyczącą argumentów broniących tej metody wychowawczej. Ponadto w artykule zaprezentowany został model teoretyczny przygotowany przez Elizabeth T. Gershoff, stanowiący próbę konceptualizacji związku do wiadczenia kar fizycznych i występowania określonych konsekwencji psychologicznych i behawioralnych w życiu osób nimi objętych.

Kary fizyczne, a przemoc fizyczna – problem różnicowania

Kara fizyczna – klaps, uderzenie ręką lub różnymi przedmiotami, bicie, spuszczenie łania, chłostanie, szarpanie itp. Takie nazwy funkcjonują w naszym języku i myśleniu jako określenia rodzaju kary, której celem jest zadanie bólu fizycznego drugiej osobie.

Czy zachowania polegające na wymierzaniu nagany przy użyciu ręki (klepnięcie w pośladki, uderzenie w twarz lub głowę, klapsy po rękach, cięgnięcie za uszy, włosy

lub szczypanie), będą potrzebą sanium drugiej osoby lub nakazywaniem przyjmowania niewygodnej pozycji (klęczenie na twardych przedmiotach, stanie w bezruchu) są metodami wychowawczymi, prowadzącymi do poprawy funkcjonowania dziecka, czy może należą je rozumieć jako przemoc fizyczną stosowaną wobec innych? Czym różni się przysłowiowy klaps od przemocy fizycznej? Czy istnieje jednoznaczne rozróżnienie tych zachowań?

Wielu badaczy zajmujących się problematyką wychowania dzieci, a także zjawiskiem maltretowania nieletnich od lat poszukuje klarownych definicji powyższych zjawisk.

Analiza publikacji poruszających te tematyki kar cielesnych i przemocy fizycznej wobec dzieci prowadzi do wniosku, iż nie istnieje jedna, czytelna i przyjęta przez wszystkich definicja tych pojęć. Zarówno wśród naukowców zajmujących się tym obszarem wiedzy, jak i osób spoza dziedziny nauki istnieje liczne kontrowersje i brak spójności w rozumieniu tego, czym jest przemoc fizyczna i czym różni się ona od kar cielesnych. Istotne wydaje się przeanalizowanie i przytoczenie przykładów wybranych definicji.

Czy badaczy uważa, że istnieje znacząca różnica pomiędzy powszechnie, zwyczajowo, codziennie kar cielesną a aktem przemocy (Lerzelere 1993; Baumrind 1997 za: Durrant 2005). Inni twierdzą, że istnieje jedno continuum przemocy, którego jednym krańcem jest kara cielesna, potocznie rozumiany klaps, a drugim zachowanie określone jako przemoc fizyczna. Czym jednak jest owa przemoc fizyczna i jak odróżnić ją od klapsa?

Czy definicji jako najważniejszy element różnicujący podaje intencjonalność zachowania agresywnych wobec dzieci. Rozumienie tego zjawiska prezentowane przez Hymana (1990, za: Durrant 2005) zakłada, iż kara cielesna jest karą za zachowanie dorosłego (rodzica, nauczyciela lub opiekuna), którego intencją jest zadanie fizycznego bólu i dyskomfortu dziecku. Uważa on, że celem owego zachowania jest korekta zachowania dziecka niezgodnych z oczekiwaniami dorosłych oraz odstraszenie i przeciwdziałanie takim zachowaniom dziecka w przyszłości.

Podobnie rozumie pojęcie kary cielesnej Straus (1994), który podaje, iż *jest to intencjonalne użycie siły fizycznej wobec dziecka po*

to, aby do wiadczyło bólu, ale nie zranienia ciała, i którego celem jest korekta lub kontrola jego zachowania.

Inne podejście w rozumieniu, czym jest kara cielesna i jak ją odróżnić od przemocy fizycznej, prezentuje Gershoff (2002), według której istotną różnicą jest postać podejmowanych wobec dzieci działań. Dokonała ona klasyfikacji form aktywności przejawianych przez dorosłych w ten sposób, iż za karę cielesną uznaje zachowania rodziców wiążące się z brakiem ryzyka fizycznego zranienia dziecka, jak np. klapsy czy klepnięcie ciała, natomiast przemoc fizyczna obejmuje zachowania polegające na istnieniu ryzyka zranienia, czyli takie jak: uderzanie pięściami, kopanie czy podpalanie.

Analizując kwestię tego, na ile kary fizyczne mogą być uważane za formę przemocy wobec dziecka, nie należy zapominać, iż poza potencjalnym wywoływaniem fizycznego bólu istotne jest psychologiczne znaczenie kar cielesnych.

Karane fizycznie dziecko do wiadczenia często upokorzenia, zniewagi, strachu czy lęku, które wiążą się z rytuałami zadawania kary przez rodziców oraz wzmagają jej siłę i znaczenie (konieczność przyniesienia przez dziecko narządów, którym zostanie wymierzona kara, rozebranie się itp.). Tak więc kara cielesna wiąże się nie tylko z bólem fizycznym, ale często z przemocą psychiczną, której do wiadcza dziecko.

Podsumowując, analiza literatury dotyczącej zjawiska użycia kary cielesnej przez rodziców wskazuje, iż nie ma jednoznacznej definicji opisywanych zachowań, a co za tym idzie – pojawiają się znaczne różnice w podejściu naukowców i wynikach badań dotyczących omawianej problematyki.

W niniejszym artykule posługujemy się pojęciem kary cielesnej rozumianej jako wiadome użycie siły fizycznej w taki sposób, aby spowodować uczucie bólu, ale nie zranienia, a którego celem jest korekta i kontrola zachowania dziecka.

Do tego typu zachowań zaliczymy zarówno klepanie po rękach czy po łądkach, jak również ciskanie i potrząśnięcie ramionami. Kara cielesna traktowana jest jako element kontinuum przemocy oraz zgodnie z założeniem pre-

zentowanym przez Daro (1988, za: Straus 1994) wskazującym, iż społeczna tolerancja kar cielesnych jako skutecznych metod wychowawczych zapoczątkowuje i prowadzi do wzrostu zjawiska przemocy fizycznej wobec dzieci.

Powody i cele stosowania kar fizycznych

Kary fizyczne w dalszym ciągu stanowią jedną z najczęściej stosowanych przez rodziców metod wychowawczych. Dla niektórych osób jest to metoda podstawowa, inni sięgają po nią jedynie w tzw. ostateczności.

Niektórzy rodzice stosują kary fizyczne jedynie w sytuacjach, w których czują się wyprowadzeni z równowagi, nie panują nad swoimi emocjami i zachowaniem. Wśród osób należących do tej grupy po fakcie zastosowania tego rodzaju kary aluduje swego postępowania, do wiadomości poczucia winy związanego z przekonaniem o niewłaściwości swego postępowania.

Wielu jest natomiast rodziców, którzy stosują kary fizyczne, kierując się wiadomymi decyzjami opartymi na przekonaniu o zaletach tej metody oddziaływania na dzieci. Argumenty na rzecz kar fizycznych podawane przez te grupy rodziców stanowią podstawę posługiwania się nimi, ale mogą być także postrzegane w wielu przypadkach jako sposób racjonalizacji swoich – faktycznie nie do końca akceptowanych – zachowań.

Z pewnością można na przypuszczać, iż im większy niepokój w rodzicu stosującym kary fizyczne budzi jego własne postępowanie, tym bardziej może on szukać argumentów usprawiedliwiających siebie po to, aby ten niepokój zmniejszyć.

Jednocześnie nie warto zauważać i postawa obrony kar fizycznych jako zasadnej metody wychowywania dzieci pojawia się nie tylko wśród rodziców, ale i osób profesjonalnie zajmujących się zdrowiem fizycznym i psychicznym ludzi. Osoby te postulują, iż

używane przez rodziców siły wobec dzieci mogą być uznawane za skuteczne i wręcz konieczne postępowanie, gdy jest ono realizowane w sposób rozsądny i nie stanowi formy nadużycia wobec dzieci (Baumrind i in. 2002; Canadian Paediatric Society 1996, za: Paolucci, Violato 2004).

Wśród profesjonalistów pojawiają się także poglądy, iż kary fizyczne w pewnych warunkach mogą mieć dobroczynny wpływ na dzieci, gdy są stosowane:

- 1) przez emocjonalnie wspierających rodziców utrzymujących z dziećmi pozytywne kontakty,
- 2) w ramach specyficznych kultur i okolicznościowych,
- 3) przez rodziców o niskim wykształceniu, którym brakuje umiejętności komunikacyjnych potrzebnych do stosowania innych metod wychowawczych (Straus, Paschall 1998, za Paolucci, Violato 2004).

Interesującą analizę powodów mających bronić zasadności posługiwania się karami fizycznymi w wychowaniu dzieci przeprowadził M.A. Straus (2008). Badacz ten – ledzący debaty dotyczące kar fizycznych prowadzone w mediach, sędziach i czasopiśmie naukowych – zebrał i usystematyzował w 8 grupach 32 argumenty przytaczane w obronie tej metody wychowawczej (tab. 1). Argumenty te zostały kolejno przeanalizowane pod kątem zasadności i posiadania oparcia w wynikach badań naukowych.

Rezultaty analizy jednoznacznie pokazały bezzasadność przytaczanych sposobów obrony stosowania kar fizycznych (Straus 2008).

Tabela 1. Argumenty przytaczane w obronie kar fizycznych jako słusznej metody wychowawczej

<p>A. Argumenty oparte na zakładanej wikszej skuteczności kar fizycznych</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Gdyby mój ojciec nie przekładał mnie przez kolano, miałbym teraz poważne problemy. 2. Kara fizyczna jest potrzebna jako ostateczne wyjście. 3. „Osiem najważniejszych badań” wykazuje dobroczynne efekty kar fizycznych. 4. Autorytatywni rodzice stosują kary fizyczne i ich dzieci osiągnęły najlepsze wyniki. 5. Kraje, takie jak Japonia, w których rodzice stosują kary fizyczne, mają niskie wskaźniki przestępstwa.
<p>B. Argumenty oparte na przekonaniu, że bicie wykonywane „z umiarkowaniem” przez kochających rodziców nie jest szkodliwe</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Ja byłem bity i mam się dobrze. 2. Jeśli kary fizyczne tylko pogarszają sytuację, to dlaczego niewłaściwe zachowania ustępują, gdy dzieci stają się starsze?
<p>C. Argumenty oparte na przekonaniu o problemach, które wynikają z zaniechania stosowania kar fizycznych</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Odkład kary fizyczne zostały zakazane w szkołach, dyscyplina się zmniejszyła, a przemoc w szkole wzrosła. 2. Przestępczość wśród młodych wzrasta, bo rodzice nie stosują kar fizycznych. 3. Brak kar fizycznych oznacza brak dyscypliny i szaleje cała dzieci.
<p>D. Argumenty oparte na przekonaniu o praktyczności kar fizycznych</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Rodzice o niskim poziomie edukacji nie mają odpowiednich intelektualnych i językowych umiejętności, by poradzić sobie bez kar fizycznych. 2. Kary fizyczne są konieczne, ponieważ małe dzieci nie rozumieją tłumaczenia i wyjaśnienia. 3. „Nigdy nie stosuj kar fizycznych” nie jest dobrym podejściem i nie zadziała. Lepiej jest stosować podejście pozytywne i uczyć rodziców alternatyw. 4. Bicie jest czymś powszechnym i nie można sobie z nim poradzić drogą polityki lub prawa.
<p>E. Argumenty oparte na przekonaniu, że klapsy nie są faktycznym problemem</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Faktycznym problemem jest złe rodzicielstwo. 2. Istotną kwestią jest ogólny model zachowania rodzica. 3. Związek pomiędzy biciem i problemami psychicznymi jest natury genetycznej. 4. Pokrywanie się kar fizycznych i przemocy fizycznej.
<p>F. Argumenty odwołujące się do relatywizmu kulturowego</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Kary fizyczne nie są szkodliwe, kiedy są postrzegane jako usankcjonowany wyraz egzekwowania władzy rodzicielskiej. 2. Kary fizyczne są włączyte w kontekście kultury afroamerykańskiej i okolicznościowych.
<p>G. Argumenty odwołujące się do wyników badań naukowych i statystyk</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Bicie jest raczej odpowiedzią na niewłaściwe zachowanie, niż jego przyczyną. 2. Kary fizyczne same w sobie mają jedynie niewielki wpływ i nie są warte przejmowania się nimi. 3. Nie ma dowodów, że umiarkowane kary fizyczne, stosowane rzadko, mają szkodliwy efekt. 4. Musimy poczekać na bardziej rozstrzygające badania zanim będziemy radzić rodzicom, aby nigdy nie bili dzieci. 5. Jeśli wszystkie dzieci są bite, to jest to stała zmienna i niczego nie tłumaczy. 6. Niedostateczna kontrola innych zmiennych. 7. Różnice pomiarów nie są znaczące. 8. Nawet badania prospektywne nie dowodzą związków przyczynowo-skutkowych. 9. Wyniki badań mogą wynikać z tendencji pamięci (recall bias).
<p>H. Inne argumenty</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Biblia nakazuje rodzicom bicie. 2. Powinniśmy skupić się na ważniejszych i bardziej istotnych zagrożeniach dzieci jak bieda i rasizm.

ródło: (Straus 2008).

Konsekwencje stosowania kar fizycznych

Wiele badań naukowych dotyczy problematyki kar fizycznych wobec dzieci. Podejmowana jest w nich tematyka konsekwencji stosowania tej metody wychowawczej przez rodziców, wyodrębniane są czynniki pośredniczące pomiędzy doświadczeniem kar fizycznych, a ewentualną przyszłą psychopatologią jednostki doświadczonej kar w dzieciństwie.

Interesującym projektem badawczym w tej dziedzinie jest metaanaliza, przeprowadzona w 2002 r. przez Elizabeth Gershoff. Badaczka ta poddała analizie 88 różnych projektów badawczych, które w swych podstawach miały rozumienie kar fizycznych jako zachowania niemającego celu spowo-

dowania urazu fizycznego ani nienarządzonego na dziecko.

Wyniki tych badań obrazują zatem konsekwencje jedynie tego typu zabiegów wychowawczych ze strony rodziców, nie podejmujących kwestii konsekwencji czynów, takich jak np. kopanie, uderzenia pięściami, mocne bicie (Gershoff 2002).

Metaanaliza przeprowadzona przez Gershoff pozwoliła na wyodrębnienie najczęściej badanych i potwierdzanych w badaniach zjawisk, doświadczeń dziecka korelujących ze stosowaniem wobec niego przez rodziców kar fizycznych. Zestawienie uzyskanych wyników przedstawia tab. 2.

Tabela 2. Podsumowanie wyników metaanalizy badań nad rezultatami rozwojowymi skorelowanymi z doświadczeniem kar fizycznych, przeprowadzonej przez E. Gershoff

Rezultaty	Liczba badań związanych	Liczba badań potwierdzających występowanie związku
Doświadczenie przez dziecko przemocy fizycznej	10	10
Gorsza kondycja psychiczna dziecka	12	12
Gorsza kondycja psychiczna osoby dorosłej	8	8
Oslabienie relacji dziecka z rodzicem	13	13
Ograniczona internalizacja norm moralnych	15	13
Agresja dziecka	27	27
Agresja osoby dorosłej	4	4
Zachowania przestępcze i antyspołeczne dziecka	13	12
Zachowania antyspołeczne osoby dorosłej	5	5
Przemoc wobec dziecka lub partnera w dorosłości	5	5
Natychmiastowe posłuszeństwo dziecka	5	3

ródło: (Durrant 2005).

Gorsza kondycja psychiczna

Fakt, iż kary fizyczne mogą nie prowadzić do urazów fizycznych, wydaje się nie być wystarczającym powodem dla postrzegania ich jako niekrywdzących. Poza urazami fizycznymi dziecko może bowiem doświadczać urazów psychicznych, mających często długotrwały charakter. Osoby, które jako dzieci doświadczyły kar fizycznych,

w wielu badaniach oceniane są jako osoby o gorszej kondycji psychicznej niż osoby, które były wychowywane bez takich kar.

Prowadzone w tym zakresie badania skupiają się przede wszystkim na symptomach depresyjnych, doświadczeniu wysokiego poziomu napięcia, lęku (Eamon 2001; Lau i in. 1999, za: Durrant 2005), poczuciu bezradności

(DuRant i in. 1994, za: Durrant 2005), a tak e tendencjach samobójczych (Good 1999, za: Douglas, Straus 2007).

Turner i Finkelhor (1996, za: Douglas, Straus 2007) prowadzili badania na grupie 2000 młodych ludzi uczestniczących w Krajowym Badaniu Wiktyimizacji Młodych (*National Youth Victimization Prevention Study*).

Wyniki tych badań pokazały, iż już po skontrolowaniu takich zmiennych, jak doświadczenie przemocy fizycznej, płeć i wiek dziecka, nawet nieznaczny poziom doświadczenia kar fizycznych był skorelowany z wyższym poziomem psychicznego dyskomfortu, włączając w to symptomy depresyjne.

Co więcej, badania te wykazały, iż dzieci częściej karane fizycznie ze strony rodziców,

których jednocześnie określały jako wspierających, częściej prezentowały powyższe objawy niż dzieci, które doświadczały kar fizycznych ze strony wspierających rodziców w mniejszym zakresie.

Wyniki te stawiają pod znakiem zapytania przekonanie, że kary fizyczne doświadczone w kontekście miłości i wsparcia ze strony rodziców nie są krzywdzące.

Związek pomiędzy doświadczeniem kar fizycznych a gorszą kondycją psychiczną (depresyjność, tendencja do nadużywania alkoholu) wykazany został zarówno w badaniach prowadzonych wśród dzieci, młodzieży, jak i osób dorosłych, co jest w tym zakresie nierzadkie (Durrant 2005).

Oslabienie relacji dziecka z rodzicem

Rodzice stosujący kary fizyczne częściej uzasadniają swoje zachowanie dobrem dziecka. Pragną wychować na dobrego człowieka, szanując jego rodziców i osoby starsze.

Faktycznie jednak dziecko doświadcza kar fizycznych nie czując szacunku i nie umacnia swojej relacji z rodzicami. Doświadczenie kar fizycznych wywołuje natomiast takie emocje, jak lęk, złość, niepokój, które z kolei zostają włączane w trwały sposób przez używanie rodzica przez dziecko. Emocje te zaburzają więź z rodzicem opartą na bliskości i zaufaniu (Azrin, Holz 1966; Hirschi 1969; Parke 1977; Van Houten 1983, za: Gershoff 2002). Niektóre pytane o to osoby wspominają nawet, iż doświadczenie kar fizycznych budziło w nich nienawiść w stosunku do rodzica (Straus 2001, za: Straus 2005).

Ta erozja więzi zachodzi stopniowo z każdym kolejnym doświadczeniem negatywnych emocji kojarzonych z rodzicem i jest tym znaczącej, im częściej i systematyczniej stosowane są kary fizyczne. Istotnym doświadczeniem, które równie znacząco przyczynia się do uszkodzenia bezpiecznej więzi pomiędzy dzieckiem a rodzicami, jest ból. Ból zwykle motywuje ludzi

do unikania sytuacji czy osób, które są jego źródłem. W przypadku dzieci doświadczących bólu podczas kar fizycznych pojawia się zatem również tendencja do unikania rodziców, wycofywania się z relacji z nimi (Aronfreed 1969; Parke 1977, za: Gershoff 2002).

Jednocześnie nie osłabianie więzi z rodzicami jest sytuacją bardzo niekorzystną rozwojowo, gdyż to właśnie nie silna, oparta na bliskości i zaufaniu relacja z nimi pozwala dzieciom przyjmować od nich wartości, identyfikować się z nimi, a także cenić i stosować się do wyznaczonych przez rodziców norm i zasad.

Paradoksalnie rodzice, którzy stosują kary fizyczne, pragnąc kształtować sumienie dzieci i wyposażyć je w wyznawane przez siebie wartości, utrudniają osiągnięcie tych celów. Wiele badań naukowych wykazało związek słabej więzi pomiędzy dzieckiem a rodzicami z przestępczością wśród młodych ludzi (Hindelang 1973; Rankin, Kern 1994; Wiatrowski, Anderson 1987, za: Straus 2005).

Kary fizyczne mogą być zatem uznane za czynnik niesprzyjający kształtowaniu się u dzieci dojrzałego sumienia, czynnik zakłócający przebieg ich rozwoju moralnego.

Ograniczona internalizacja norm moralnych

Internalizacja norm moralnych (*moral internalization*) została zdefiniowana przez Grusec i Goodnow (1994, za: Gershoff 2002) jako przyjmowanie wartości oraz postaw społecznych jako swoich własnych, skutkiem czego zachowania społecznie akceptowane nie są motywowane antycypacją zewnętrznych konsekwencji, ale czynnikami wewnętrznymi.

Tak rozumiana internalizacja norm moralnych przez dzieci jest celem, który mniej lub bardziej wiadomie stawiają sobie rodzice, stosując wobec nich różnego typu metody wychowawcze, w tym kary fizyczne. Rodzice chcą, by dzieci wyrosły na „porządnych” ludzi.

Tymczasem stosowanie kar fizycznych znacznie utrudnia przebieg kształtowania się sumienia – internalizacji norm moralnych. Wynika to między innymi ze wspomnianego już osłabienia wiary w rodziców i skutkującego ograniczeniem psychicznej podatności dzieci na przyjmowanie wartości i norm rodziców.

Innym ważnym czynnikiem upośledzającym proces internalizacji norm moralnych jest związany z tym, że dziecko karane fizycznie zostaje pozbawione możliwości doświadczenia emocjonalnych konsekwencji swojego niewłaściwego zachowania, takich jak poczucie winy czy chęć naprawy wyrządzonego zła. Takie emocje mogą bowiem powstawać tylko w przypadku braku

zewnętrznego przymusu, który – gdy się pojawia – wypełnia miejsce tych emocji: poczuciem krzywdy, bólem, upokorzeniem, złością, a nawet nienawiścią. Dziecko zaczyna zachowywać się w określony sposób lub unika określonego zachowania ze względu na przewidywane zewnętrzne konsekwencje, a nie ze względu na swoje wewnętrzne przekonania i emocje.

Im bardziej wyraźne i dotkliwe są zewnętrzne konsekwencje zachowania – np. kary fizyczne – tym mniej miejsca jest na kształtowanie się wartości, emocji, takich jak poczucie winy, chęć reparacji, czyli konsekwencji w ramach struktur intrapsychicznych. Te kształtują się jedynie dzięki metodom wychowawczym, które w minimalnym stopniu opierają się na władzy i przewadze siły rodziców, które promują autonomię dziecka i dostarczają tłumaczenia, jakie zachowania i dlaczego są właściwe (Kuczynski, Hildebrandt 1997, za: Gershoff 2002).

Prawidłowość ta znajduje swoje potwierdzenie w badaniach naukowych. Kary fizyczne okazały się związane z ogólnym obniżeniem poziomu internalizacji norm moralnych, operacjonalizowanej jako odroczone w czasie posłusztwo dzieci, pojawiające się poczucie winy po niewłaściwym zachowaniu i tendencja do naprawy wyrządzonej innym krzywdy (Gershoff 2002).

Podwyższenie poziomu agresji i czestość zachowań antyspołecznych

Analiza licznych badań naukowych wskazuje, iż istnieje silny związek pomiędzy doświadczeniem kar cielesnych a podejmowaniem zachowań agresywnych (Becker 1964; Patterson 1982; Radke-Yarrow i in. 1968; Steinmetz 1979, za: Gershoff 2002).

W próbach rozumienia tej korelacji badacze często odwołują się do działania zasady

modelowania zachowania, dotyczącej także zachowań agresywnych (por. Aronfreed 1969; Bandura, Walters 1959; Eron i in. 1971; Walters, Grusec 1977, za: Gershoff 2002). Przemoc fizyczna, w tym kary cielesne i zadawanie bólu dzieciom, uczy je, iż taki rodzaj zachowania wobec innych oraz siłowy sposób rozwiązywania problemów i uży-

skiwania oczekiwanego efektu jest skuteczny i akceptowany.

W literaturze można znaleźć liczne dowody na to, iż do wiadczenie przez dzieci kar cielesnych w okresie wczesnej adolescencji zwiększa wielokrotnie prawdopodobieństwo wystąpienia nie tylko depresji, izolacji, ale także powoduje wzrost ryzyka wystąpienia zachowań o charakterze przemocy fizycznej i moralnej (Eron 1996; McCord 1996; Straus i in. 1997, za: Paolucci, Violato 2004).

Podobnie prawidłowości odkryto dla zachowań antyspołecznych. Zachowania te analizowane są zazwyczaj osobno, gdy nie koniecznie muszą być one motywowane tendencjami agresywnymi.

Zachowania antyspołeczne mogą polegać na stosowaniu przemocy w relacjach interpersonalnych, ale także na niepowo-

dowanym agresją, ale np. instrumentalnym dążeniem do wyrządzenia szkody innym, braku wrażliwości moralnej i empatii.

Analiza wyników badań dotyczących tego zjawiska wskazuje, iż rodzice stosujący kary cielesne w celu eliminowania niepożądanych zachowań dziecka o charakterze antysocjalnym, przyczyniają się wtórnie do wzrostu tego typu postaw (Straus i in. 1997, za: Paolucci, Violato 2004).

Rozwój zaburzeń o charakterze antysocjalnym może być także wiązany z opisanym wcześniej ograniczeniem internalizacji norm moralnych. Zachowania antysocjalne są bowiem podejmowane przez osoby niemające dojrzałego ukształtowanego wewnętrzznego systemu norm i wartości, którym mogłyby się kierować i który mógłby powstrzymać je przed zachowaniami krzywdzącymi inne osoby.

Natychmiastowe a trwałe posłuszeństwo dziecka

Istnieją liczne wątpliwości dotyczące skuteczności karania dzieci za pomocą kar fizycznych. Wskazywane są różne powody, dla których ta metoda wychowawcza może nie przynosić oczekiwanych efektów. Wiele z nich odnosi się w szczególności do małych dzieci.

Prawidłowości rozwojowe wskazują, iż jakkolwiek forma karania małych dzieci jest ogólnie mało skuteczna z perspektywy długoterminowej. Małe dzieci nie mają bowiem jeszcze rozwiniętych procesów poznawczych w taki sposób, aby przyswajają, przechowywały i odtwarzały z pamięci w konkretnych sytuacjach dotychczasowe do wiadczenia (Heuer, Reisberg 1992; Merum Terwogt, Olthof 1989, za: Straus 2005). Gdy zostaną ukarane za jakieś zachowanie nie są w stanie przypomnieć sobie o tym następnym razem, gdy byliby chciały zachować się w podobny sposób i nie są w stanie powstrzymać się od tego zachowania. Nie pozwalają na to ani ich struktury pamięci,

ani aktualny poziom rozwoju zdolności samokontroli.

Jedną formą karania małych dzieci nie są zapewne zatem trwałe posłuszeństwa. Kary fizyczne są jednak nie tylko nieskuteczne, ale dodatkowo – w odróżnieniu od innych metod wychowawczych – mają negatywne skutki. W przypadku małych dzieci kolidują one – odroczone, co prawda, ale stopniowo kształtowanymi – rezultatami innych, niesiłowych metod wychowawczych, np. z werbalnej korekty i kontroli nieakceptowanych zachowań dziecka (Straus 2005). Wiąże się to z funkcjonowaniem mózgu dziecka na poziomie neuronalnym i zdolnością do przyswajania nowych informacji i do wiadczenia. Wiąże się także z faktem, iż małe dziecko nie rozumie abstrakcyjnych pojęć, takich jak „potencjalne niebezpieczeństwo”, i często nie jest w stanie zrozumieć, z jakiego powodu zostało uderzone.

Do wiadczenia klapsów, bicia i agresji ze strony rodzica powoduje przełykanie

przez małe dzieci silnego lęku i przerażenia oraz innych silnych negatywnych emocji. Prowadzi to do sytuacji, w której dziecko, gdy zrobi coś wbrew rodzicom, będzie odczuwać silny stres, upokorzenie, smutek i złość. Takie emocje będą się jednak wiązały z tym, że dziecko obawia się formy, w jakiej zostanie ukarane (np. uderzenia w policzek), a nie ze zrozumieniem, że zachowanie, które rodzice w ten sposób chcą korygować, jest niestosowne i dlatego takie jest (Turner, Finkelhor 1996, za: Straus 2005).

Niemowlę czy dziecko w młodszym wieku przedszkolnym nie potrafi zrozumieć przyczyny, dla której jest bite. Co się zdarza, jeśli tak, to gdy zaczyna ono podejmować jakiegoś przedmiotu, która jest dla niego niebezpieczna, np. bierze do ręki mały przedmiot, którym, wkładając do buzi, może się udławić, rodzice reagują na to krzykiem: „nie rób tego”, po chwili dziecko znowu powtarza wcześniej zachowanie, natomiast reakcją rodzica jest danie mu klapsa.

Taka sytuacja prowadzi do tego, iż dziecko jest zdezorientowane i nie wie, dlaczego doznało cierpienia. Nie potrafi skojarzyć, że działanie, które podjęło, jest dla niego ryzykowne (zagrozi jego zdrowiu) a kara, która go spotkała, miała na celu uchronienie go przed niebezpieczeństwem. Wie jedynie, że się wydarzyło coś, co spowodowało, że zostało uderzone, oraz że rodzic jest niebezpieczny, ponieważ może go uderzyć. Małe dzieci nie mają zdolności oceny ryzykownych zachowań, nie wiedzą bowiem, czym jest potencjalne niebezpieczeństwo.

Jednocześnie silne pobudzenie negatywnych emocji koliduje z możliwością uczenia się pozytywnych i akceptowanych zachowań. Kary fizyczne przywołują niechęć, frustrację i prowadzą do utrwalenia się urazy, jak dziecko wywi do takich form wychowawczych, a w konsekwencji do nieposłuszeństwa i buntu wobec ich do wiadczenia. Taka postawa natomiast w przyszłości utrudnia przyswojenie pra-

widłowych wzorców zachowania oraz ich utrwalenie.

Podobnie do kar fizycznych tłumaczenie dziecku, dlaczego określone zachowania nie powinny mieć miejsca, nie przynosi w przypadku małych dzieci od razu długotrwałego efektu. W przeciwieństwie jednak do kar fizycznych metoda ta nie tylko nie ma negatywnych konsekwencji, ale z czasem prowadzi jednak do ukształtowania się trwałego posłuszeństwa.

Procesy pamięciowe oraz zdolność do myślenia przyczynowo-skutkowego rozwijają się stopniowo. Gdy rodzice nie stosują kar fizycznych, procesy te nie są zaburzone przez do wiadczenie negatywnych emocji i stresu, ale są przez rodziców stymulowane przez konsekwentne powtarzanie informacji o rodzaju oraz powodach zakazów i nakazów.

Kary cielesne okazują się być mało skuteczne również w przypadku starszych dzieci – w wieku wczesnoszkolnym i szkolnym. Wiąże się to z przebiegiem rozwoju psychospołecznego dziecka, które w tym okresie coraz bardziej oddala się od rodziców na rzecz grupy rówieśniczej, która teraz staje się dla niego źródłem wzorców, zasad i wartości moralnych. Mimo to dzieci deklaracyjnie akceptują kary cielesne jako metody wychowawcze, w tym okresie rozwoju wzrasta w nich coraz większa złość na rodziców, kiedy wymierzają im klapsa.

Co się słabnie wiązanie między dzieckiem a rodzicem związane z tym okresem rozwojowym oraz charakterystyczna buntownicza postawa nastolatków prowadzi do tego, iż w sytuacji, gdy doznają kary cielesnej ze strony rodziców, narasta w nich nienawiść do opiekunów, a ta wtórnie wpływa na jeszcze większe osłabienie więzi rodzicielskich (Straus 2001, za: Straus 2005).

Silna relacja między dzieckiem a rodzicem, oparta na miłości i zrozumieniu, jest konieczna do tego, aby nastolatek akceptował, respektował i podał za zasadami, wartościami i oczekiwaniami rodziców.

Pozwala to na internalizację przez dziecko reguł i zachowań oraz rozwinięcie wiadomości i ukształtowanie sumienia.

W literaturze można znaleźć liczne dowody na to, że słaba więź pomiędzy

dzieckiem z rodzicem jest powiązana z podejmowaniem przez nastolatków zachowań przestępczych (Hirschi 1969, Hindelang 1973, Rankin, Kern 1994, za: Straus 2005).

Kary fizyczne dzieci w domu a konsekwencje w dalszym życiu – próby konceptualizacji powiązań

Wyniki wielu badań naukowych podejmujących problematykę konsekwencji kar fizycznych sprowadzają się do wskazania korelacji pomiędzy tymi czy innymi formami doświadczeń w dzieciństwie kar fizycznych a określonymi cechami funkcjonowania w późniejszych okresach życia. Uzyskane korelacje pozwalają na wskazywanie powiązań, ale nie są wystarczające do wnioskowania o związkach przyczynowo-skutkowych i mechanizmach kształtowania się ewentualnej późniejszej patologii.

Aby zinterpretować uzyskane wyniki badań, naukowcy odwołują się do teorii mających stanowić konceptualizację wykazanych korelacji. Wiele z tych ujęć ma do wzięcia zakres: obejmują one jedynie wybrane zmienne niezależne – np. typ stosowanych kar fizycznych, i badają jedynie wybrane obszary konsekwencji – np. przejawiany w dorosłości poziom agresji lub zachowania antyspołecznych.

Jednym z najczęściej wykorzystywanych przez badaczy podejmięcych tematyk kar fizycznych ujęć jest teoria społecznego uczenia się (Paolucci, Violato 2004). Zgodnie z tym ujęciem dzieci traktują rodziców jako modeli określonych zachowań i uczą się od nich tych zachowań na drodze obserwacji i naśladowania.

Dzieci, które doświadczyły kar fizycznych, uczą się zatem, że wykorzystanie przewagi fizycznej stanowi dobry sposób rozwiązywania sytuacji problemowych (Graziano 1994, za: Paolucci, Violato 2004).

Nie uczą się one natomiast sposobów rozwiązywania konfliktów opartych na współpracy.

Teoria społecznego uczenia się ujmuje wpływ zachowania rodzica na dziecko, pomija natomiast fakt, że również samo dziecko może mieć wpływ na kształtowanie się jego relacji z rodzicem oraz na sposób przeżywania zachowań rodzica.

Wydaje się bowiem istotne, by pamiętać, że jakkolwiek związek pomiędzy tymi zdarzeniami, np. karami cielesnymi stosowanymi przez rodziców, a ich psychicznymi konsekwencjami dla jednostki nie jest związkiem prostym, który można określić, pomijając dodatkowe czynniki modyfikujące go. Nie wszystkie dzieci doświadczające kar fizycznych przejawiają w dorosłości zachowania tej samej postaci. Jest to kwestia zależna od wielu dodatkowych czynników.

Relacja pomiędzy dzieckiem a rodzicami jest czymś bardzo złożonym i nigdy nie jest tak, że zachowania – np. te agresywne – czy funkcjonowanie psychiczne osoby dorosłej można tłumaczyć jedynie faktem doświadczenia przez nią w dzieciństwie kar fizycznych.

Próbę kompleksowego ujęcia tej kwestii oraz uwzględnienia zarówno prawdopodobnych czynników poprzedzających, jak i modyfikujących związek doświadczonej kar fizycznych z określonymi – wykazywanymi przez badania – zachowaniami i postawami w dorosłości podjęła Gershoff (2002).

Kary fizyczne dzieci w domu a konsekwencje w dalszym życiu – model teoretyczny w ujęciu Elizabeth T. Gershoff

Model zaproponowany przez Gershoff (2002) obejmuje kilka grup zmiennych, istotnych z punktu widzenia analizy konsekwencji stosowania kar fizycznych wobec dzieci (rys. 1). Zgodnie z tym ujęciem do wiadczenia kar fizycznych ze strony rodziców wpływa na dzieci, oddziałując pierwotnie na kształtowanie się mechanizmów intrapsychicznych (procesy pośredniczące w dziecku – *Mediational Processes in the Child*), które następnie predysponują je do podejmowania określonych zachowań i przeżywania określonych doświadczeń (zmiany zachowania i przeżywania dziecka – *Child Mediated Behaviors and Experiences*).

Charakteryzując procesy pośredniczące odnosi się do funkcjonowania dziecka, Gershoff wykorzystowała szereg innych ujęć teoretycznych:

- teorii społecznego uczenia (Bandura 1973, 1977, za: Gershoff 2002);
- teorii atrybucji (Lepper 1983, za: tamże);
- teorii przetwarzania informacji społecznych – *social information processing theory* (Dodge 1986, za: tamże);
- teorii kontroli społecznej – *social control theory* (Hirschi 1969, za: tamże);
- teorii interakcji społecznych – *social interactional theory* (Patterson 1982, 1997; Patterson i in. 1992, za: tamże);
- genetyk zachowania – *behavior genetics* (Plomin i in. 1977; Reiss 1995; Scarr 1992; Scarr, McCartney 1983, za: tamże);
- model percepcji – akceptacji (*perception-acceptance model*) Grusec i Goodnow (1994, za: tamże).

Jedynym wyjątkiem pośród wyodrębnionych możliwych efektów kar fizycznych, który w modelu Gershoff nie jest pośredniczony przez procesy zachodzące w psychice dziecka, jest doświadczenie przemocy fizycznej przez dziecko ze strony rodzica wymierzanej przeciwko niemu.

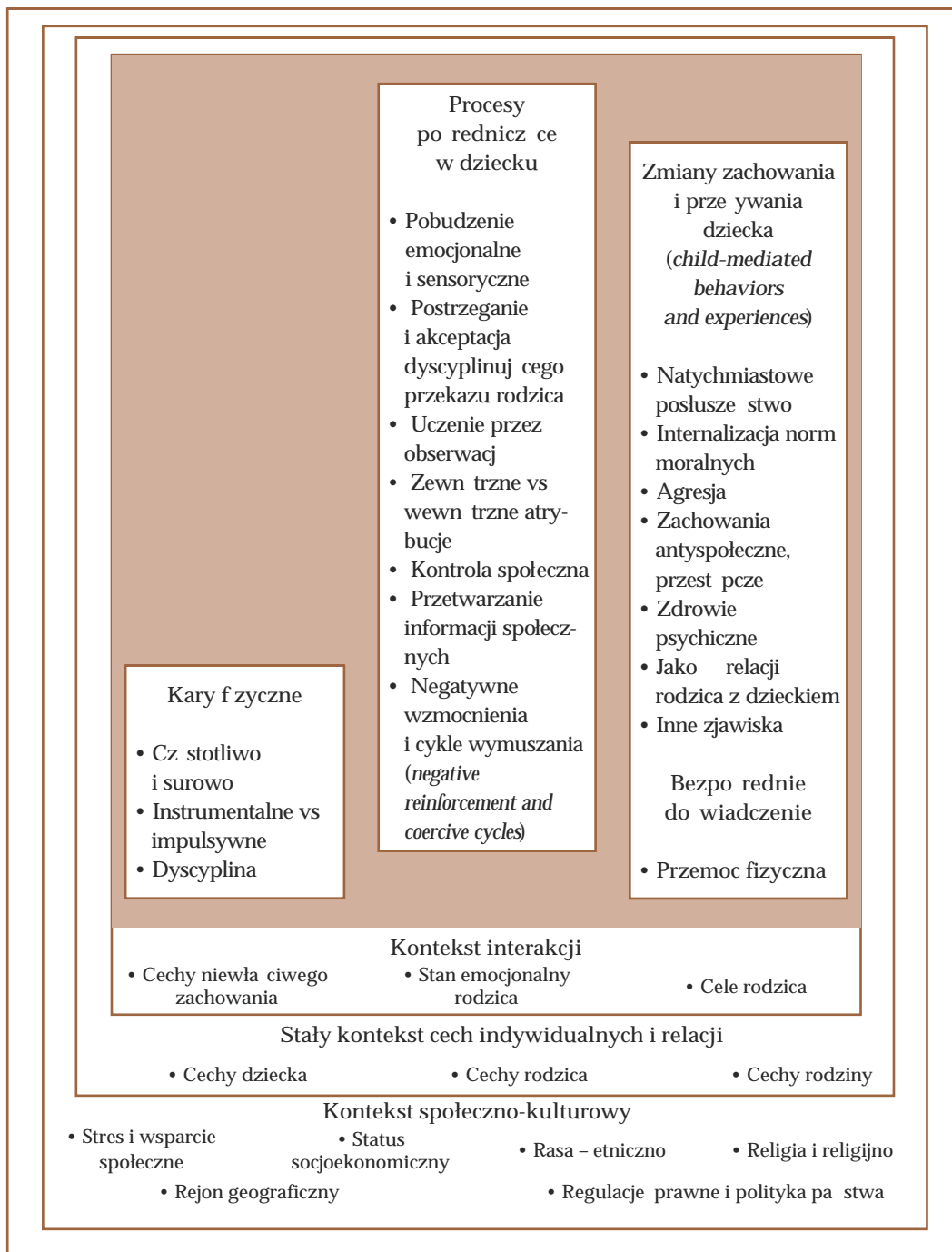
Prowadzone w zakresie tej problematyki badania pokazują związek pomiędzy karami fizycznymi a ryzykiem nadużyć wobec dzieci. Rodzice stosujący wobec dzieci przemoc czy stożące się do zdarzenia nadużyć rozpoczynały się od wymierzania kary fizycznej i potem eskalowały do rozmiarów przemocy (Coontz, Martin 1988; Gil 1973; Kadushin, Martin 1981).

To, czy kara fizyczna zastosowana przez rodzica zaczyna być już przemocą fizyczną do wiadczenia przez dziecko, zależy przede wszystkim od tego, jak mocno i jak długo wymierzana jest kara. Nie jest to natomiast zależne od mechanizmów psychicznych zachodzących w dziecku.

Model Gershoff jest ponadto zgodny z holistycznym ujęciem funkcjonowania człowieka, uwzględnia bowiem szeroki kontekst życiowy:

- sytuacyjny (kontekst interakcji),
- rodzinny (stały kontekst cech indywidualnych i relacji),
- społeczno-kulturowy.

Kontekst ten może być traktowany zarówno jako czynnik wpływający na prawdopodobieństwo stosowania kar fizycznych, jak i jako zmienna modyfikująca ich konsekwencje w życiu dziecka (Gershoff 2002).

ródło: (za Gershoff 2002).

Rys. 1. Model hipotetycznego wpływu procesów po redniczych i kontekstu na związek pomiędzy karą fizyczną a zachowaniami i przeżyciami dziecka w ujęciu Elizabeth T. Gershoff

Kary fizyczne

Istotną zmianą związaną ze stosowaniem kar fizycznych jest częstość i surowość tych zabiegów. Istnieje w tym zakresie znaczne zróżnicowanie wymierzanych kar. Część rodziców stosuje takie metody kilka razy w tygodniu, inni kilka razy w roku.

Rodzice mogą wymierzać kar cielesnych w różny sposób: może to być klaps w pośladek lub silne uderzenie pięścią w dłoń dziecka przedmiotem.

Wielu autorów, prowadząc badania nad znaczeniem kar cielesnych, nie ma wątpliwości, iż istnieje zależność pomiędzy siłą zadawanej kary, jej częstotliwością a skutkiem, jaki wywołuje. Aktualnie analiza charakteru owej zależności i konsekwencji związanych z częstym vs rzadkim i łagodnym vs surowym stosowaniem kar cielesnych stanowi istotne wyzwanie dla badaczy podejmujących tę problematykę.

Inną ważną cechą charakteryzującą kary cielesne jest instrumentalny vs impulsywny sposób ich wymierzania. Kara cielesna używana w sposób instrumentalny jest stosowana przez rodzica w sposób zaplanowany, przemyślany i kontrolowany oraz nie jest wywołana brakiem opanowania i nerwowości. Wpisana jest w repertuar zwyczajowych reakcji rodzica na nieakceptowane zachowanie dziecka.

Gdy kara cielesna stosowana jest w sposób przypadkowy, jako odpowiedź na zaistniałą w danym momencie sytuację, gdy rodzic przeżywa silne wzburzenie, złość, gniew i wściekłość oraz stosuje tę formę karania w chwili, gdy traci kontrolę nad swoim zachowaniem, wymierzana kara ma charakter impulsywny (Holden, Miller 1997; Straus, Mouradian 1998, za: Gershoff 2002). Jej pojawienie się nie jest w żadnym sposób jasne i spodziewane dla dziecka, a dla rodzica oznacza ostatni możliwy egzekwowanie po danego zachowania dziecka, gdy inne metody wychowawcze zawiodą.

Efekt stosowania przez rodziców kary w sposób instrumentalny i impulsywny jest odmienny. Stosowanie kar cielesnych w sposób regularny, jako jednej z wielu metod wychowawczych oraz w jasno określonych sytuacjach, prowadzi do tego, iż dziecko doznając takiej kary ma większe szanse na zaakceptowanie tego typu reakcji rodzica i przy tym bardziej uległej postawy wobec jego oczekiwań.

Natomiast – jak wskazują badania przeprowadzone przez Holden i Miller (1997, za: Gershoff 2002) – rodzice używający kar cielesnych w sposób porywczy mają mniejsze szanse na to, aby osłonić się od niebezpieczeństwa w dzieciach obawiających się szacunek wobec siebie jako autorytetu.

Ponadto istnieje większe prawdopodobieństwo, iż dzieci doznające kary cielesnej w sposób dla siebie niespodziewany, bardziej reagować będą złością rodziców i staną się bardziej bojaźliwe.

Inni badacze (por. Straus, Mouradian 1998) wskazują, iż rodzice stosujący kary cielesne w sposób impulsywny, oceniają te swoje dzieci jako przejawiające więcej zachowań o charakterze antyspołecznym.

Ważnym czynnikiem wpływającym na ocenę skuteczności kar cielesnych, jako metod wychowawczych, jest analiza całego kontekstu, w jakim do takiej formy karania dochodzi. Liczne badania problematyki kar fizycznych wobec dzieci nie uwzględniają tego, że kara cielesna rzadko występuje jako odrębna i jedyna forma karania. Najczęściej używana przez rodziców tej metody wychowawczej jest powiązana z towarzyszącymi metodami dyscyplinowania, np. groźbami i agresją werbalną ze strony rodzica (Grusec, Kuczyski 1980; za: Gershoff 2002).

Jak wskazują badania naukowe (Jackson i in. 1998; za: tamże) rodzice, którzy często stosują kary cielesne wobec swoich dzieci, mają również skłonność do używania wobec nich obelg i groźb. Do wiadczenia przez dzieci obu

tych form oddziaływania ze strony rodziców, czyli wzmocnienie kary cielesnej innymi formami agresji, bardziej prowadzi do wzrostu agresji dzieci, przestępczości i problemów interpersonalnych w przyszłości.

Procesy po redniczej w dziecku

Poziom pobudzenia emocjonalnego i sensorycznego oraz rodzaj emocji doświadczanych przez dziecko podczas interakcji z rodzicami stanowi istotny czynnik wpływający na sposób przeżywania przez nie rodziców oraz stopień podporządkowania się ich wymaganiom (Gershoff, Dix 2001, za: tamże).

Do wiadczenia pozytywnych emocji sprzyja tendencja do posłuszeństwa, z kolei do wiadczenia negatywnych emocji ogranicza (Lay i in. 1989; Londerville, Main 1981; Maccoby, Martin 1983; Pappal, Maccoby 1985; Stayton i in. 1971, za: tamże).

Do wiadczenia w relacji z rodzicem silnych negatywnych przeżyć, takich jak ból, agresja, ale jest zatem niekorzystne z perspektywy wychowawczej. Budzi ono w dziecku bunt i sprzeciw wobec rodzica oraz tendencje do unikania go lub odrzucania jego przekazów.

Negatywne emocje ograniczają ufność, bliskość i czułość w relacji rodzica z dzieckiem. Ponadto zwiksza tendencje dziecka do skupiania się na sobie i sposobach unikania kary wywołujących negatywne emocje, a ograniczają rozwój zainteresowania drugim człowiekiem, rozumienie tego, jak własne negatywne zachowanie może krzywdzić innych ludzi (Eisenberg i in. 1988, za: tamże).

Inną, istotną zmienną charakteryzującą funkcjonowanie intrapsychiczne dziecka, potencjalnie modyfikującą wpływ kar fizycznych na jego zachowanie, jest akceptacja i sposób postrzegania dyscypliny i celu przekazu rodzica.

Badania pokazują, że i dzieci, które znajdują się z dyscyplinującym przekazem

Wśród badaczy nie ma jednak – jak dotychczas – zgodności co do tego, jak wielki jest ten wpływ i jak silnie wzmocniają negatywne skutki kar cielesnych ma powiązanie ich z innymi formami agresji.

Wpływem ze strony rodzica, choć mniej się mu podporządkowują (Grusec, Goodnow 1994, za: tamże). Kary fizyczne są zatem skuteczniejsze, kiedy towarzyszy im wyrażenie przez rodzica powodu ich zastosowania.

Ponadto choć mniej stosują się do wymagań rodziców te dzieci, które są przekonane o dobrych intencjach wymierzających kar rodziców (Dix 1992, za: Gershoff 2002), które postrzegają karę jako adekwatną do przewinienia (Grusec, Goodnow 1994, za: tamże) oraz te, które postrzegają rodziców jako uprawnionych do używania wobec nich siły (Baumrind 1997; Gunnoe, Mariner 1997; Lewis 1981, za: tamże).

W kształtowaniu się konsekwencji doświadczanych kar fizycznych po redniczej ponadto może mechanizm uczenia się przez obserwację. Mechanizm uczenia się poprzez obserwację zachowania osoby znaczącej – której w przypadku dzieci bez wątpienia jest rodzic – stanowi zgodnie z wieloma ujęciami fundament kształtowania się zachowania i postaw człowieka.

Jeżeli zatem rodzice wykorzystują siłę i agresję w celu kierowania zachowaniem dziecka, to uczeni przez dzieci, agresja jest skutecznym sposobem na osiągnięcie swoich celów i oddziaływania na innych ludzi. Dzieci będą zatem skłonne naśladować zachowania i postawy rodziców (por. Bandura 1973; Caldwell 1977; Guerra i in. 1994; Patterson 1982; Simons i in. 1998; White, Straus 1981, za: tamże).

Z kolei zgodnie z teorią atrybucji człowiek – odnosząc się do własnego zachowania – może postrzegać jego źródło jako zewnętrzne sytuacyjne (atrybucje

zewn trzne), albo te skłania si do lokowania przyczyn swego post powania w swojej osobowo ci: cechach, postawach, warto ciach (atrybucje wewn trzne).

Rozwój tendencji do posługiwania si atrybucjami wewn trznymi – sprzyjaj cymi braniu odpowiedzialno ci za własne zachowania i lepszym kompetencjom społecznym – mo e post powa jedynie w rodowisku niewywieraj cym zbyt silnej presji na dziecku (Hoffman 1983; Grusec, Goodnow 1994; Lepper 1983, za: Gershoff 2002). Im mniej metody wychowawcze stosowane przez rodziców opieraj si zatem na wykorzystywaniu przez nich swojej władzy, a bardziej pozwalaj dziecku na samodzielno i dokonywanie wyborów, tym bardziej promuj posługiwanie si wewn trznymi atrybucjami (Kuczynski, Hildebrandt 1997, za: tam e).

Stosuj c kary fizyczne, rodzice promuj z kolei posługiwanie si przez dzieci atrybucjami zewn trznymi. Karane fizycznie dzieci ucz si , e nie dlatego nale y unika pewnych zachowa , e s one niezgodne z ich wewn trznymi cechami (warto ciami, postawami), ale dlatego, e mo na za nie zosta dotkliwie ukaranym (Hoffman, 1983; Grusec, 1983, za: Gershoff 2002).

Metody wychowawcze stosowane przez rodziców wpływaj tak e na proces wykształcania si u dzieci samokontroli.

Osoby z nisk samokontrol maj tendencje do kierowania si w swym zachowaniu przede wszystkim bie cymi czynnikami sytuacyjnymi. Jest zatem bardziej prawdopodobne, e to osoby z nisk , a nie z wysok samokontrol b d podejmowa zachowania agresywne, przest pcze, gdy mog im one przynie natychmiastow i łatw gratyfikacj (Gottfredson, Hirschi 1990, 1994, 1995; Hirschi 1969, za: tam e).

Stosowanie przez rodziców kar fizycznych ogranicza proces uwewn trzniania przez dzieci zasad moralnych, a zatem ogranicza proces rozwoju samokontroli (Hirschi 1969, za: Gershoff 2002).

Ponadto warto pami ta , e im cz cieiej rodzice u ywaj siły do kierowania dzieckiem, tym mniej ma ono okazji do do wiadczenia i wiczenia swojej własnej kontroli nad własnym zachowaniem, tj. samokontroli.

Kolejnym procesem wyró nionym przez Gershoff jako potencjalnie istotnym dla kształtowania si konsekwencji doznawanych kar fizycznych jest proces przetwarzania informacji społecznych.

Na funkcjonowanie ludzi zgodnie z uj ciem Cricka i Dodga (1996, za: Gershoff 2002) wpływa sposób, w jaki koduj oni, zachowuj oraz przetwarzaj sytuacje społeczne, co z kolei zdeterminowane jest przez czynniki biologiczne oraz uprzednie do wiadczenia człowieka. Stosowanie przez rodziców kar fizycznych wpływa na ka dy z elementów tego procesu (Dodge i inni, 1986, za: tam e).

Zgodnie z tym uj ciem dzieci do wiadczenia ce krzywdz cych oddziaływa ze strony rodziców mog by szczególnie czujne na wszelkie przejawy wrogo ci ze strony innych, przypisywa innym takie intencje, łatwiej ujawnia agresywne reakcje i ocenia agresj jako dobry rodek osi gania społecznych korzy ci (Dodge i in. 1986, za: tam e).

W proponowanym przez siebie modelu Gershoff sugeruje tak e, e stosowane w procesie wychowania kary fizyczne mog pełni czynniki uruchamiaj cy rozwój cykli zachowa o charakterze wymuszania pomi dzy rodzicami i dzie mi (Patterson 1982 za: tam e).

Główne twierdzenia le ce u podło a teorii wymuszania (*coercion theory*) mówi o tym, e zachowania awersyjne człowieka pobudzaj awersyjne reakcje ze strony innych osób i e pojawianie si agresywnych zachowa zale y od konsekwencji, jakie one wywołuj (Patterson 1982; Patterson i in. 1992; Snyder 1995 za: tam e). Zatem, je li rodzic stosuje kary fizyczne, na co

dziecko reaguje natychmiastowym posłuszeństwem, to zachowanie rodzica ulega wzmocnieniu. Wzmocnieniu – ze względu na zagrożenie kary po ustaniu niewłaściwego zachowania – ulega także posłuszeństwo dziecka (Patterson 1982; Snyder 1995, za: tam e).

W innych okolicznościach może jednak dojść do wykształcenia się dysfunkcyj-

nalnych cykli. Dzieje się tak, gdy rodzice używają kar fizycznych impulsywnie, w sytuacji frustracji i utraty kontroli nad swoimi emocjami. W takich okolicznościach dziecko może postrzegać zachowanie rodziców jako bezsensowne i jego posłuszeństwo nie ulega wzmocnieniu. Wzmocnieniu ulegć mogą z kolei niepożądane zachowania dziecka (Patterson, 1982, za: tam e).

Kontekst interakcji

Chociaż proces wychowania jest stosunkowo spójny i zrozumiałe, to zachowania i działania rodziców, które mogą wejść w jego zakres, zmieniają się w czasie i w zależności od konkretnej sytuacji (Holden, Miller, 1999, za: Gershoff 2002).

Na wybór określonych metod wychowawczych ma wpływ chociażby sposób działania dziecka, rodzaj jego niewłaściwego zachowania. W zależności od tego, jakie zachowanie przejawia dziecko, rodzice podejmują decyzję o stosowanych przez siebie karach.

Badania pokazują, że rodzice częściej stosują kary cielesne w sytuacjach, gdy dziecko przejawia zachowania agresywne lub istnieje zagrożenie jego bezpieczeństwa czy zdrowia (Catron, Masters 1993; Culp i in. 1999; Flynn 1998; Socolar, Stein 1995; Zahn-Waxler, Chapman 1982, za: Gershoff 2002). Ponadto w takich sytuacjach dzieci mają skłonność do postrzegania kar cielesnych jako usprawiedliwionej reakcji na tego typu zachowania.

Często też, gdy dziecko zaczyna być coraz bardziej niesforne i niezdyscyplinowane mimo upomnień i reprimendy, rodzice sięgają po klapsa, jako ostateczne rozwiązanie problemu z niewłaściwym zachowaniem dziecka (Gershoff i in. 1999; Holden i in. 1999; Peterson i in. 1994, za: tam e).

Rodzaj nieakceptowanych zachowań dziecka wpływa również na skuteczność kar cielesnych w oduczaniu tych niepo-

żądanych aktywności. Rodzice sami decydują, które zachowania dziecka mogą być eliminowane poprzez klapsa. Rodzice wierzą, że kara cielesna w sytuacjach, gdy chcą wyeliminować zachowania zagrażające bezpieczeństwu ich dzieci (np. gdy dziecko oddala się od rodzica w trakcie spaceru), jest bardziej skuteczna, niż gdy jej zadaniem jest zapobieganie działaniom niezgodnym z normami społecznymi (np. przerywanie czy przeszkadzanie w rozmowach dorosłych) (Gershoff, 2002).

Na rodzaj stosowanych metod wychowawczych oraz sposób postrzegania zachowania dziecka wpływają także aktualnie przeżywane przez rodziców emocje (Dix 1991 za: tam e). W sytuacji silnego pobudzenia ludzie mają mniejszą zdolność kontroli własnych emocji i zachowania. W takich okolicznościach, szczególnie gdy przeżywają złość, zdecydowanie częściej oceniają zachowanie dziecka jako negatywne i nieakceptowane, co w konsekwencji prowadzi do częstszego stosowania kar cielesnych (Dix i in. 1990, za: tam e).

Innym – zdaniem Gershoff – czynnikiem do uwzględnienia w analizie stosowania przez rodziców kar cielesnych są cele, które rodzice chcą osiągnąć (Dix 1992; Hastings, Grusec 1998, za: Gershoff 2002).

Badania wskazują, że w sytuacjach, gdy istotne jest osiągnięcie krótkoterminowego celu, czyli np. ochronienie dziecka przed zagrożeniem, rodzice mają

tendencji do stosowania klapsów. W sytuacjach, gdy chcemy osiągnąć długotrwałe efekty i nauczyć dziecko takich zachowań,

które są przez nich akceptowane i pochwalane, częściej stosujemy alternatywne metody wychowawcze.

Stawy kontekst cech indywidualnych i cech relacji

Zarówno na przebieg sytuacji karania fizycznego, jak i możliwe konsekwencje takich do wiadomości dziecka mają wpływ stałe cechy charakteryzujące funkcjonowanie rodzica, dziecka oraz rodziny jako całości.

Przykładowo, badania wykazują, że rodzice mają tendencję do postrzegania kar fizycznych jako najbardziej odpowiedniej metody wychowawczej w przypadku dzieci w wieku przedszkolnym, za najmniej odpowiedniej w stosunku do niemowląt oraz dzieci powyżej 5. roku życia (Day i in. 1998; Duvall, Booth 1979; Flynn 1998; Socolar, Stein 1995, za: Gershoff 2002).

Wiek dziecka jest zatem ważnym czynnikiem wpływającym na prawdopodobieństwo stosowania wobec niego kar cielesnych, a także – jak wykazano w innych badaniach – wpływającym na surowo wymierzanych kar (Straus, Stewart 1999, za: tamże). Rodzice mają tendencję do stosowania najsurowszych kar w przypadku dzieci w wieku 5–8 lat.

Ponadto warto zauważyć, że wiek dziecka jest istotnym czynnikiem wpływającym nie tylko na częstość i surowo otrzymywanych kar fizycznych, ale ma także wpływ na sposób przeżywania przez dziecko tego typu zachowań rodziców.

Inną ważną charakterystyką dziecka – z punktu widzenia częstości do wiadomości kar fizycznych, a także przyczyn ich do wiadomości – jest jego płeć.

Rodzice zwykle mają odmienne oczekiwania co do zachowania chłopców i dziewczy-

nek, a zatem mogą wymierzać im kary za innego typu działania.

Poza płeć oraz wiek dziecka, badania skupiają się także na znaczeniu takich cech dziecka, jak jego temperament czy inne cechy wrodzone.

Analogicznie badano podobne cechy rodziców. Również w ich przypadku okazało się, że płeć, wiek, czy temperament mają znaczenie z punktu widzenia gotowości do stosowania kar fizycznych oraz sposobu ich wykonywania.

Innymi czynnikami po stronie rodziców mającymi w tym zakresie znaczenie, okazały się być styl wychowawczy oraz przekonania na temat wychowania i rodzicielstwa (Gershoff 2002).

W zakresie cech charakteryzujących funkcjonowanie systemu rodzinnego, jako znaczące dla do wiadomości przez dzieci kar fizycznych, opisano m.in. wielkość rodziny. Badania pokazały, że im większa jest rodzina, tym częściej stosowane są wobec dzieci kary fizyczne (Flynn 1994; Hashima, Amato 1994; Paquette i in. 2000; Pinderhughes i in. 2000; Xu i in. 2000, za: Gershoff 2002).

Szczególnie istotną okazała się także bycie jako relacji między rodzicami. Relacje zdominowane przez konflikty, w których partnerzy nie czują się szczęśliwi, zwiększają prawdopodobieństwo stosowania przez nich kar cielesnych wobec dzieci (Dadds i in. 1990; Pinderhughes i in. 2000; Simons i in. 1993; Xu i in. 2000, za: Gershoff 2002).

Kontekst społeczno-kulturowy

Analizując funkcjonowanie rodziny, zachowania jej poszczególnych członków oraz konsekwencje tych zachowań należy

zwracać pod uwagę kontekst społeczno-kulturowy, w którym ta rodzina funkcjonuje. Kontekst ten w istotnym zakresie wyzna-

cza m.in. warto ci oraz cele wychowawcze. Ponadto okre la on po dane wzorce rodzicielstwa, w tym tak e rodzaje metod wychowawczych, które powinny lub nie powinny by stosowane przez rodziców (Greenfeld, Suzuki 1998; Peisner 1989, za: Gershoff 2002).

W kulturach i społecze stwach przyzwyczajonych na stosowanie kar fizycznych lub wr cz promuj cych t metod oddziaływania na dzieci, rodzice cz cie j stosuj kary fizyczne w sposób instrumentalny, a rzadziej kieruj c si niekontrolowanym wybuchem emocji.

Ponadto w takich kulturach same dzieci cz cie j postrzegaj rodziców jako uprawnionych do stosowania wobec nich siły fizycznej (Grusec i in. 1997, za: tam e).

Istotnymi aspektami ró ni cymi kultury i społeczno ci, a jednocze nie maj cymi wpływ na cz sto , charakter oraz konsekwencje stosowania kar fizycznych wobec dzieci s :

- poziom potencjalnych stresorów yciowych oraz dost pnego dla rodziców wsparcia społecznego,
- status socjoekonomiczny rodziny,
- przynale no rasowa,
- przynale no religijna,
- poziom religijno ci,

Zako czenie

Zainteresowanie tematyk stosowania przez rodziców kar cielesnych wobec dzieci wydaje si istotne zarówno z perspektywy konieczno ci ochrony dzieci przed do wiadczeniem agresji ze strony opiekunów, jak równie z perspektywy psychoedukacji rodziców w zakresie stosowania metod wychowawczych.

Mimo licznych kontrowersji zwi zanych z definicj poj cia kary cielesnej, badacze zgadzaj si co do tego, e jest to taki rodzaj oddziaływania ze strony opiekunów, który

– rejon geograficzny, w którym rodzina zamieszkuje.

Ponadto wa n rol w kreowaniu poziomu społecznej akceptacji dla stosowania kar f zycznych odgrywaj regulacje prawne obowi zuj ce w danym pa stwie.

Badania wykazuj pozytywn korelacj poziomowi stresu do wiadczonego przez rodziców z cz sto ci stosowania przez nich kar fizycznych (Dumas, Wekerle 1995; Forgatch i in. 1988; Paquette i in. 2000; Pinderhughes i in. 2000, za: Gershoff 2002).

Z kolei czynnikiem modyfikuj cym t korelacj jest poziom otrzymywanego wsparcia społecznego, np. w postaci grup wsparcia, pomocy finansowej, pomocy w opiece nad dzie mi. Wsparcie to zmniejsza sił oddziaływania napotykanym stresorów (Webster-Stratton 1990, Simons i in. 1993, za: tam e).

Na cz sto kar fizycznych wpływa ponadto status socjoekonomiczny rodziny rozumiany jako poziom edukacji, przychód oraz status zawodowy jej członków. W wielu prowadzonych w tym zakresie badaniach wykazano np. negatywn korelacj pomi dzy statusem socjoekonomicznym a cz sto ci stosowania kar f zycznych wobec dzieci (Bronfenbrenner 1958; Flynn 1994; Giles-Sims i in. 1995; Greenwald i in. 1997, za: tam e).

zmierza do korekty nieakceptowanych zachowa dziecka.

Jak wskazano we wst pie artykułu, cz definicji za niezbdny element rozumienia zachowa agresywnych jako kary cielesnej uznaje intencj , inni ró nicuj przemoc fizyczn od kary cielesnej w kontek cie potencjalnego urazu lub zranienia dziecka.

Analiza bada przeprowadzonych nad motywacj rodziców, którzy stosuj kary fizyczne wobec dzieci wskazała, i cz sto opiera si ona na – nierzadko „naukowo-

brzmiających” – mitach dotyczących wartości i skuteczności stosowania tej metody wychowawczej.

M.A. Straus (2008), po uprzedniej analizie różnorodnych materiałów dotyczących stosowania kar cielesnych przez rodziców, wskazał, iż pokutujące w społeczeństwie argumenty potwierdzające, usprawiedliwiający czy wręcz nobilitujące skuteczność wychowawczych kar fizycznych są oparte raczej na przesłuchaniach i błędnych przekonaniach, a nie na rzetelnych dowodach wynikających z badań naukowych.

Przytoczone przez niego i innych badaczy dowody wskazują, iż kara cielesna jest mniej skuteczna i przynosi więcej negatywnych konsekwencji, niż alternatywne formy wychowania, jak np. konsekwentne i systematyczne tłumaczenie dziecku szkodliwości i zagrożenia związanych z podejmowanymi przez nie zachowaniami.

Pozytywne skutki innych bezprzemocowych metod wychowawczych są nie do przecenienia i w większym stopniu prowadzą do ukształtowania dojrzałej, dobrze funkcjonującej – zarówno na poziomie intrapsychoicznym, jak i na poziomie interpersonalnym – jednostki. Wychowywanie oparte na tłumaczeniu i wyjaśnianiu negatywnych konsekwencji podejmowanych przez dzieci zachowań skutkowało by w przyszłości tym, że podobny sposób rozwiłyby pojawiające się trudności i problemy.

Z kolei u tych dzieci, które doświadczały częstych kar fizycznych ze strony rodziców, wzrasta prawdopodobieństwo wystąpienia takich problemów, jak:

- depresja,
- agresja,
- trudności w budowaniu głębokich relacji interpersonalnych,
- zachowania o charakterze antyspołecznym,
- przestępstwa,
- podejmowanie zachowań seksualnych opartych na przemocy,

– doświadczenie wysokiego poziomu napięcia, lęku,

- poczucie bezradności,
- tendencje suicydalne.

Problemy te dotyczą także tych dzieci, które mimo doświadczenia kar fizycznych ze strony opiekunów określały ich jako wspierających rodziców.

Dodatkowo silne pobudzenie negatywnych emocji, które odczuwa dziecko w czasie doświadczenia kar cielesnych, koliduje z możliwością uczenia się pozytywnych i akceptowanych zachowań. Kary fizyczne przywołują niechęć, frustrację i prowadzą do utrwalenia się urazy, jak dziecko wywi do takich form wychowawczych, a w konsekwencji do nieposłuszeństwa i buntu wobec ich doświadczenia i osób, które im je wymierzają.

Kary fizyczne osłabiają zatem więź pomiędzy dzieckiem i rodzicem. Z kolei osłabienie więzi prowadzi do trudności w przyswojeniu i utrwaleniu przez dziecko prawidłowych wzorców zachowań. Osłabienie pozytywnych efektów wychowawczych związanych jest bowiem z charakterem relacji pomiędzy dzieckiem a rodzicem. Jeśli jest ona oparta na miłości i zrozumieniu, wzrasta prawdopodobieństwo, że dziecko będzie akceptowało, respektowało i podlegało za zasadami, wartościami i oczekiwaniami rodziców.

Metaanaliza badań naukowych zajmujących się tematyką kar fizycznych wobec dzieci, przeprowadzona przez E. Gershoff, doprowadziła autorkę do stworzenia propozycji modelu opisującego czynniki związane z doświadczeniem kar fizycznych oraz z konsekwencjami tego w dalszym życiu dziecka. Ujęcie zaproponowane przez autorkę wskazuje, iż doświadczenie kar fizycznych ze strony rodziców wpływa na dzieci, oddziałując pierwotnie na kształtowanie się mechanizmów intrapsychoicznych, predysponujących do podejmowania i przeżywania w przyszłości określonych zachowań.

Ponadto model ten zakłada istnienie czynników należących do różnych obszarów funkcjonowania człowieka, uwzględnia zarówno kontekst sytuacyjny, rodzinny i społeczno-kulturowy oraz przypisuje znaczenie zarówno cechom indywidualnym dziecka, rodzica, jak i charakterowi wymierzonej kary.

Literatura

- Aronfreed J. (1969), *The concept of internalization*, w: D.A. Goslin (red.), *Handbook of socialization theory and research*, Chicago: Rand McNally, s. 263–323.
- Azrin N.H., Holz W.C. (1966), *Punishment*, w: W.K. Honig (red.), *Operant behavior*, New York: Appleton-Century-Crofts, s. 380–447.
- Bandura A., Walters R.H. (1959), *Adolescent aggression*, New York: Ronald Press.
- Bandura A. (1973), *Aggression: A social learning analysis*, Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.
- Bandura A. (1977), *Social learning theory*, Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.
- Baumrind D. (1997), *Necessary distinctions*, „Psychological Inquiry”, vol. 8, s. 176–229.
- Baumrind D., Larzelere R., Cowan P. (2002), *Ordinary physical punishment: Is it harmful? Comment of Gershoff (2002)*, „Psychological Bulletin”, vol. 128, s. 580–589.
- Becker W.C. (1964), *Consequences of different models of parental discipline*, w: M.L. Hoffman, L.W. Hoffman (red.), *Review of child development research*, vol. 1, New York: Sage, s. 169–208.
- Bronfenbrenner U. (1958), *Socialization and social class through time and space*, w: E.E. Maccoby, T.M. Newcomb, E.L. Hartley (red.), *Readings in social psychology*, New York: Holt, Rinehart & Winston, s. 400–425.
- Caldwell B.M. (1977), *Aggression and hostility in young children*, „YoungChildren”, vol. 32, s. 4–13.
- Canadian Paediatric Society (1996), *Statement: Effective discipline for children*, Ottawa, Ontario, Canada: Author, s. 1–7.
- Catron T.F., Masters J.C. (1993), *Mothers' and children's conceptualizations of corporal punishment*, „Child Development”, vol. 64, s. 1815–1828.
- Coontz P.D., Martin J.A. (1988), *Understanding violent mothers and fathers: Assessing explanations offered by mothers and fathers of their use of control punishment*, w: G.T. Hotaling, D. Finkelhor, J.T. Kirkpatrick, M.A. Straus (red.), *Family abuse and its consequences: New directions in research*, Newbury Park, CA: Sage, s. 77–90.
- Crick N.R., Dodge K.A. (1996), *Social information-processing mechanisms in reactive and proactive aggression*, „Child Development”, vol. 67, s. 993–1002.
- Culp R.E., Culp A.M., Dengler B., Maisano P.C. (1999), *First-time young mothers living in rural communities use corporal punishment with their toddlers*, „Journal of Community Psychology”, vol. 27, s. 503–509.
- Dadds M.R., Sheffeld J.K., Holbeck J.F. (1990), *An examination of the differential relationship of marital discord to parents' discipline strategies for boys and girls*, „Journal of Abnormal Child Psychology”, vol. 18, s. 121–129.
- Daro D. (1988), *Confronting Child Abuse: Research for Effective Design*, New York: The Free Press.

- Day R.D., Peterson G.W., McCracken C. (1998), *Predicting spanking of younger and older children by mothers and fathers*, „Journal of Marriage and the Family”, vol. 60, s. 79–94.
- Dix T. (1991), *The affective organization of parenting: Adaptive and maladaptive processes*, „Psychological Bulletin”, vol. 110, s. 3–25.
- Dix T. (1992), *Parenting on behalf of the child: Empathic goals in the regulation of responsive parenting*, w: I.E. Sigel, A. McGillicuddy-DeLisi, J.J. Goodnow (red.), *Parental belief systems*, Mahwah, NJ: Erlbaum, s. 319–346.
- Dix T., Reinhold D.P., Zambarano R.J. (1990), *Mothers' judgment in moments of anger*, *Merrill-Palmer Quarterly*, vol. 36, s. 465–486.
- Dodge K.A. (1986), *A social information processing model of social competence in children*, w: M. Perlmutter (red.), *Minnesota Symposium on Child Psychology: Vol. 18. Cognitive perspectives on children's social and behavior development*, Hillsdale, NJ: Erlbaum, s. 77–125.
- Dodge K.A., Pettit G.S., McClaskey C.L., Brown M.M. (1986), *Social competence in children*, „Monographs of the Society for Research in Child Development”, vol. 51(2, Serial No. 213).
- Douglas E., Straus M.A. (2007), *Discipline by parents and child psychopathology*, w: A. Felthous, Sass (red.), *International handbook of psychopathology and the law* (w druku).
- Dumas J.E., Wekerle C. (1995), *Maternal reports of child behavior problems and personal distress as predictors of dysfunctional parenting*, „Development and Psychopathology”, vol. 7, s. 465–479.
- DuRant R.H., Cadenhead C., Pendergrast R.A., Slavens G., Linder C.W. (1994), *Factors associated with the use of violence among urban Black adolescents*, „American Journal of Public Health”, vol. 84, s. 612–617.
- Durrant J. (2005), *Corporal punishment: prevalence, predictors and implications for child behaviour and development*, w: S.N. Hart (red.), *Eliminating Corporal Punishment: The way forward to constructive child discipline*, France: UNESCO Publishing, s. 49–90.
- Duvall D., Booth A. (1979), *Social class, stress, and physical punishment*, „International Review of Modern Sociology”, vol. 9, s. 103–117.
- Eamon M.K. (2001), *Antecedents and socio-emotional consequences of physical punishment on children in two-parent families*, „Child Abuse and Neglect”, vol. 71, s. 218–226.
- Eisenberg N., Fabes R.A., Bustamante D., Mathy R.M., Miller P.A., Lindholm E. (1988), *Differentiation of vicariously induced emotional reactions in children*, „Developmental Psychology”, vol. 24, s. 237–246.
- Eron L.D., Walder L.O., Lefkowitz M.M. (1971), *Learning of aggression in children*, Boston: Little, Brown.
- Eron L.D. (1996), *Response: Research and public policy*, „Pediatrics”, vol. 98(4), s. 821–823.
- Forgatch M.S., Patterson G.R., Skinner M. (1988), *A mediational model for the effect of divorce in antisocial behavior in boys*, w: E.M. Hetherington, J.D. Arasteh (red.), *Impact of divorce, single parenting and step-parenting on children*, Mahwah, NJ: Erlbaum, s. 135–154.
- Flynn C.P. (1994), *Regional differences in attitudes toward corporal punishment*, „Journal of Marriage and the Family”, vol. 56, s. 314–324.
- Flynn C.P. (1998), *To spank or not to spank: The effect of situation and age of child on support for corporal punishment*, „Journal of Family Violence”, vol. 13, s. 21–37.

- Gershoff E.T., Miller P.C., Holden G.W. (1999), *Parenting influences from the pulpit: Religious affiliation as a determinant of parental corporal punishment*, „Journal of Family Psychology”, vol. 13, s. 307–320.
- Gershoff E.T. (2002), *Corporal punishment by parents and associated child behaviors and experiences: a meta-analytic and theoretical review*, „Psychological Bulletin”, vol. 128, s. 539–579.
- Gershoff E.T., Dix T. (2001), *Children's compliance and defiance during sequences of mother-child interaction: Understanding when and with whom particular parental influence techniques work*, manuscript submitted for publication.
- Gil D.G. (1973), *Violence against children: Physical abuse in the United States*, Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Giles-Sims J., Straus M.A., Sugarman D.B. (1995), *Child, maternal, and family characteristics associated with sparking*, „Family Relations”, vol. 44, s. 170–176.
- Good J.A. (1999), *Shame, images of God and the cycle of violence in adults who experienced childhood corporal punishment*, Lanham, MD: University Press of America.
- Gottfredson M.R., Hirschi T. (1990), *A general theory of crime*, Stanford, CA: Stanford University Press.
- Gottfredson M.R., Hirschi T. (1994), *A general theory of adolescent problem behavior: Problems and prospects*, w: R.D. Ketterlinus, M.E. Lamb (red.), *Adolescent problem behaviors: Issues and research*, Mahwah, NJ: Erlbaum, s. 41–56.
- Gottfredson M.R., Hirschi T. (1995), *A control theory interpretation of psychological research on aggression*, w: R.B. Felson, J.T. Tedeschi (red.), *Aggression and violence: Social interactionist perspectives*, Washington, DC: American Psychological Association, s. 47–68.
- Graziano A.M. (1994), *Why we should study subabusive violence against children*, „Journal of Interpersonal Violence”, vol. 9(3), s. 412–419.
- Greenfeld P.M., Suzuki L.K. (1998), *Culture and human development: Implications for parenting, education, pediatrics, and mental health*, w: W. Damon (Series red.), I.E. Singel, K.A. Renninger (vol. red.), *Handbook of child psychology: Vol. 4. Child psychology in practice (5th ed.)*, New York: Wiley, s. 1059–1109.
- Greenwald R.L., Bank L., Reid J.B., Knutson J.F. (1997), *A discipline-mediated model of excessively punitive parenting*, „Aggressive Behavior”, vol. 23, s. 259–280.
- Grusec J.E. (1983), *The internalization of altruistic dispositions: A cognitive analysis*, w: E.T. Higgins, D.N. Ruble, W.W. Hartup (red.), *Social cognition and social development*, New York: Cambridge University Press, s. 275–293.
- Grusec J.E., Rudy D., Martini T. (1997), *Parenting cognitions and child constructs: An overview and implications for children's internalization of values*, w: J.E. Grusec, L. Kuczynski (red.), *Parenting and children's internalization of values: A handbook of contemporary theory*, New York: Wiley, s. 259–282.
- Grusec J.E., Goodnow J.J. (1994), *Impact of parental discipline methods on the child's internalization of values: A reconceptualization of current points of view*, „Developmental Psychology”, vol. 30, s. 4–19.
- Grusec J.E., Kuczynski L. (1980), *Direction of effect in socialization: A comparison of the parents' versus child's behavior as determinants of disciplinary techniques*, „Developmental Psychology”, vol. 16, s. 1–9.
- Guerra N.G., Nucci L., Huesmann L.R. (1994), *Moral cognition and childhood aggression*, w: L.R. Huesmann (red.), *Aggressive behavior: Current perspectives*, New York: Plenum Press, s. 13–33.

- Gunnoe M.L., Mariner C.L. (1997), *Toward a developmental- contextual model of the effects of parental spanking on children's aggression*, „Archives of Pediatric and Adolescent Medicine”, vol. 151, s. 768–775.
- Hashima P.Y., Amato P.R. (1994), *Poverty, social support, and parental behavior*, „Child Development”, vol. 65, s. 394–403.
- Hastings P.D., Grusec J.E. (1998), *Parenting goals as organizers of responses to parent-child disagreement*, „Developmental Psychology”, vol. 34, s. 465–479.
- Heuer F., Reisberg D. (1992), *Emotion, arousal, and memory for detail*, w: S.A. Christianson (red.), *The handbook of emotion and memory: Research and theory*, Mahwah, NJ: Erlbaum, s. 151–180.
- Hindelang M.J. (1973), *Causes of delinquency: A partial replication and extension*, „Social Problems”, vol. 20(4), s. 471–487.
- Hirschi T. (1969), *Causes of delinquency*, Berkeley, CA: University of California Press.
- Hoffman M.L. (1983), *Affective and cognitive processes in moral internalization*, w: E.T. Higgins, D.N. Ruble, W.W. Hartup (red.), *Social cognition and social development*. New York: Cambridge University Press, s. 236–274.
- Holden G.W., Miller P.C., Harris S.D. (1999), *The instrumental side of corporal punishment: Parents' reported practices and outcome expectancies*, „Journal of Marriage and the Family”, vol. 61, s. 908–919.
- Holden G.W., Miller P.C. (1997), *Cognitive versus emotional parenting: Alignments between child-rearing cognitions, emotions, and reported behavior*, w: C. Tamis-LeMonda (Chair), *The cognitive and affective sides of parenting: The roles of parenting views, emotions, and expectations in parenting interactions and children's development*, paper presented at the biennial meeting of the Society for Research in Child Development, Washington, DC.
- Holden G.W., Miller P.C. (1999), *Enduring and different: A metaanalysis of the similarity in parents' child rearing*, „Psychological Bulletin”, vol. 125, s. 223–254.
- Hyman I.A. (1990), *Reading, Writing, and the Hickory Stick: The appalling story of physical and psychological abuse in American schools*, Lexington, Mass., Lexington Books.
- Jackson A.P., Gyamf P., Brooks-Gunn J., Blake M. (1998), *Employment status, psychological well-being, social support, and physical discipline practices of single black mothers*, „Journal of Marriage and the Family”, vol. 60, s. 894–902.
- Kadushin A., Martin J.A. (1981), *Child abuse: An interactional event*, New York: Columbia University Press.
- Kuczynski L., Hildebrandt N. (1997), *Models of conformity and resistance in socialization theory*, w: J.E. Grusec, L. Kuczynski (red.), *Parenting and children's internalization of values: A handbook of contemporary theory*, New York: Wiley, s. 227–256.
- Larzelere R.E. (1993), *Response to Oosterhuis – empirically justified uses of spanking: toward a discriminating view of corporal punishment*, „Journal of Psychology and Theology”, vol. 21, s. 142–147.
- Lau J.T.F., Liu J.L.Y., Cheung J.C.K., Yu A., Wong C.K. (1999), *Prevalence and correlates of physical abuse in Hong Kong Chinese adolescents: a population-based approach*, „Child Abuse and Neglect”, vol. 23, s. 549–557.
- Lay K., Waters E., Park K.A. (1989), *Maternal responsiveness and child compliance: The role of mood as a mediator*, „Child Development”, vol. 60, s. 1405–1411.
- Lewis C.C. (1981), *The effects of parental firm control: A reinterpretation of findings*, „Psychological Bulletin”, vol. 90, s. 547–563.

- Londerville S., Main M. (1981), *Security of attachment, compliance, and maternal training methods in the second year of life*, „Developmental Psychology”, vol. 17, s. 289–299.
- Lepper M.R. (1983), *Social control processes and the internalization of social values: An attributional perspective*, w: E.T. Higgins, D.N. Ruble, W.W. Hartup (red.), *Social cognition and social development*, New York: Cambridge University Press, s. 294–330.
- Maccoby E.E., Martin J.A. (1983), *Socialization in the context of the family: Parent-child interaction*, w: P.H. Mussen (Series red.), E.M. Hetherington (red.), *Handbook of child psychology: Vol. 4. Socialization, personality, and social development*, New York: Wiley, s. 1–101.
- McCord J. (1996), *Unintended consequences of punishment*, „Pediatrics”, vol. 98(4), s. 832–834.
- Meerum Temogt M., Olthof T. (1989), *Awareness and self regulation of emotion in young children*, w: C. Saarni, P.I. Harris (red.), *Children's understanding of emotion*, New York: Cambridge University Press, s. 209–237.
- Paolucci E.O., Violato C. (2004), *A meta-analysis of the published research on the affective, cognitive, and behavioral effects of corporal punishment*, „The Journal of Psychology”, vol. 138(3), s. 197–221.
- Paquette D., Bolté C., Turcotte, G., Dubeau D., Bouchard C. (2000), *A new typology of fathering: Defining and associated variables*, „Infant and Child Development”, vol. 9, s. 213–230.
- Parke R.D. (1977), *Some effects of punishment on children's behavior revisited*, w: E.M. Hetherington, R.D. Parke (red.), *Contemporary readings in child psychology*, New York: McGraw-Hill, s. 208–220.
- Parpal M., Maccoby E.E. (1985), *Maternal responsiveness and subsequent child compliance*, „Child Development”, vol. 56, s. 1326–1334.
- Patterson G.R. (1997), *Performance models for parenting: A social interactional perspective*, w: J.E. Grusec, L. Kuczyski (red.), *Parenting and children's internalization of values*, New York: Wiley, s. 193–226.
- Patterson G.R., Reid J.B., Dishion T.J. (1992), *Antisocial boys*, Eugene, OR: Castalia.
- Patterson G.R. (1982), *Coercive family process*, Eugene, OR: Castalia.
- Peisner E.S. (1989), *To spare or not to spare the rod: A cultural-historical view of child discipline*, w: J. Valsiner (red.), *Child development in cultural context*, Lewiston, NY: Hogrefe & Huber, s. 111–141.
- Pinderhughes E.E., Dodge K.A., Bates J.E., Pettit G.S., Zelli A. (2000), *Discipline responses: Influences of parents' socioeconomic status, ethnicity, beliefs about parenting, stress, and cognitive-emotional processes*, „Journal of Family Psychology”, vol. 14, s. 380–400.
- Plomin R., DeFries J.C., Loehlin J.C. (1977), *Genotype-environment interaction and correlation in the analysis of human behavior*, „Psychological Bulletin”, vol. 84, s. 309–322.
- Radke-Yarrow M.R., Campbell J.D., Burton R.V. (1968), *Child rearing: An inquiry into research and methods*, San Francisco: Jossey-Bass.
- Rankin J.H., Kern R. (1994), *Parental attachments and delinquency*, „Criminology”, vol. 32(4), s. 495–515.
- Reiss D. (1995), *Genetic influence on family systems: Implications for development*, „Journal of Marriage and the Family”, vol. 57, s. 543–560.
- Scarr S. (1992), *Development theories for the 1990s: Development and individual differences*, „Child Development”, vol. 63, s. 1–19.

- Scarr S., McCartney K. (1983), *How people make their own environments: A theory of genotype 3 environment effects*, „Child Development”, vol. 54, s. 424–435.
- Simons R.L., Lin K., Gordon L.C. (1998), *Socialization in the family of origin and male dating violence: A prospective study*, „Journal of Marriage and the Family”, vol. 60, s. 467–478.
- Simons R.L., Lorenz F.O., Wu C., Conger R.D. (1993), *Social network and marital support as mediators and moderators of the impact of stress and depression on parental behavior*, „Developmental Psychology”, vol. 29, s. 368–381.
- Snyder J.J. (1995), *Coercion: A two-level theory of antisocial behavior*, w: W. O'Donohue, L. Krasner (red.), *Theories of behavior therapy: Exploring behavior change*, Washington, DC: American Psychological Association, s. 313–348.
- Socolar R.R.S., Stein R.E.K. (1995), *Spanking infants and toddlers: Maternal belief and practice*, „Pediatrics”, vol. 95, s. 105–111.
- Stayton D.J., Hogan R., Ainsworth M.D.S. (1971), *Infant obedience and maternal behavior: The origins of socialization reconsidered*, „Child Development”, vol. 42, s. 1057–1069.
- Steinmetz S.K. (1979), *Disciplinary techniques and their relationship to aggressiveness, dependency, and conscience*, w: W.R. Burr, R. Hill, F.I. Nye, I.L. Reiss (red.), *Contemporary theories about the family: Vol. 1. Research based theories*, New York: Free Press, s. 405–438.
- Straus M.A. (1994), *Beating the devil out of them: Corporal punishment in American families*, New York: Lexington Books.
- Straus M.A. (2001), *Beating the devil out of them: Corporal punishment in American families and its effects on children, 2nd ed.*, New Buswick, NJ: Transaction.
- Straus M.A. (2005), *Children should never, ever, be spanked no matter what the circumstances*, w: D.R. Loseke, R.J. Gelles, M.M. Cavanaugh (red.), *Current controversies about family violence, 2nd ed.*, Thousand Oak, CA: Sage, s. 137–157.
- Straus M.A., Stewart J.H. (1999), *Corporal punishment by American parents: National data on prevalence, chronicity, severity, and duration, in relation to child and family characteristics*, „Clinical Child and Family Psychology Review”, vol. 2, s. 55–70.
- Straus M.A. (2008), *Demystifying the defenses of corporal punishment*, dost pny na stronie: <http://pubpages.unh.edu/~mas2/CP64E.htm>.
- Straus M.A., Paschall M.J. (1998), *Corporal punishment by mothers and child's cognitive development: A longitudinal study*, [dost p 11.08.1998], dost pny na stronie: <http://www.unh.edu/fri/cp51japa.htm>.
- Straus M.A., Mouradian V.E. (1998), *Impulsive corporal punishment by mothers and antisocial behavior and impulsiveness of children*, „Behavioral Sciences and the Law”, vol. 16, s. 353–374.
- Straus M.A., Sugarman D.B., Giles-Sims J. (1997), *Spanking by parents and subsequent anti-social behavior of children*, „Archives of Pediatrics & Adolescents Medicine”, vol. 151, s. 761–767.
- Turner H.A., Finkelhor D. (1996), *Corporal punishment as a stressor among youth*, „Journal of Marriage & the Family”, vol. 58(1), s. 155–166.
- Van Houten R. (1983), *Punishment: From the animal laboratory to the applied setting*, w: S. Axelrod, J. Apsche (red.), *The effects of punishment on human behavior*, New York: Academic, s. 13–14.
- Walters G.C., Grusec J.E. (1977), *Punishment*, San Francisco: W.H. Freeman.

- Webster-Stratton C. (1990), *Stress: A potential disruptor of parent perceptions and family interactions*, „Journal of Clinical Child Psychology”, vol. 19, s. 302–312.
- White S.O., Straus M.A. (1981), *The implications of family violence for rehabilitation strategies*, w: S.E. Martin, L.B. Sechrest, R. Redner (red.), *New directions in the rehabilitation of criminal offenders*, Washington, DC: National Academy Press, s. 255–288.
- Wiatrowski M., Anderson K.L. (1987), *The dimensionality of the social bond*, „Journal of Quantitative Criminology”, vol. 3(1), s. 65–81.
- Xu X., Tung Y., Dunaway R.G. (2000), *Cultural, human, and social capital as determinants of corporal punishment: Toward an integrated theoretical model*, „Journal of Interpersonal Violence”, vol. 15, s. 603–630.
- Zahn-Waxler C., Chapman M. (1982), *Immediate antecedents of caretakers' methods of discipline*, „Child Psychiatry and Human Development”, vol. 12, s. 179–192.

Corporal punishment remains a commonly used child-rearing method. Some people treat it as “a last resort” – something they use when they lose control over their emotions. Other parents use corporal punishment in a planned, systematic way, believing in its educational and developmental effects. In such cases the use of corporal punishment is motivated by the child’s interest.

This article attempts to compare the most common motivations for the parental use of corporal punishment with possible effects of this child-rearing method, illustrated by research findings. The discussion of the causes and goals of using corporal punishment by parents is based on M. A. Straus’ analysis of arguments for this disciplinary method. Moreover, the article presents the theoretical model proposed by Elizabeth T. Gershoff, trying to conceptualize the relationships between the experience of corporal punishment and the occurrence of specific psychological and behavioural consequences in the person’s future life.

O AUTORACH

KAROLINA HALEMBA jest psychologiem, absolwentką Uniwersytetu im. A. Mickiewicza w Poznaniu oraz Podyplomowego Studium Pomocy Psychologicznej w Dziedzinie Seksuologii na UAM, a także słuchaczką Szkoły Psychoterapii Krakowskiego Centrum Psychodynamicznego. Jest też członkinią Polskiego Towarzystwa Seksuologicznego oraz Polskiego Towarzystwa Psychoterapii Psychodynamicznej. Pracuje w Wojewódzkim Szpitalu dla Psychicznie i Nerwowo Chorych „Dziekanka” w Gnieźnie i prowadzi prywatną praktykę w Pracowni Psychologiczno-Seksuologicznej w Poznaniu. Zainteresowania zawodowe koncentruje przede wszystkim wokół seksualności człowieka, zarówno w obszarze normy jak i patologii, oraz problematyki zaburzeń psychosomatycznych.

AGNIESZKA IZDEBSKA jest psychologiem, psychoterapeutą psychodynamicznym, doktorantką w Instytucie Uniwersytetu Adama Mickiewicza. Członek Polskiego Towarzystwa Seksuologicznego oraz Polskiego Towarzystwa Psychoterapii Psychodynamicznej. Jej zainteresowania naukowe skupiają się głównie wokół ludzkiej seksualności – zarówno w zakresie związanym z tym normy, jak i patologii – edukacji zdrowotnej oraz psychoprofilaktyki. Od 2007 r. współpracuje z Fundacją Dzieci Niczyje.